

تأثیر ترکیب پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی‌های اختصاصی بر فاکتورهای رشد و هیستومورفولوژی روده باریک در جوجه‌های گوشتی

میرحامد سروقد^۱، افشین ذاکری^{۲*}

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تغذیه دام و طیور، گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲- استادیار گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

*نویسنده مسئول مکاتبات: zakeri@iaut.ac.ir

(دریافت مقاله: ۹۶/۱/۱۶ پذیرش نهایی: ۹۷/۲/۹)

چکیده

بهبود پاسخ سیستم ایمنی همراه با افزایش کارایی و بهبود فاکتورهای رشد از مهم‌ترین اهداف صنعت مدرن پرورش طیور می‌باشد. هدف از انجام این مطالعه، بررسی اثر ترکیب پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی اختصاصی بر بهبود هیستومورفولوژی روده باریک و بهبود فاکتورهای رشد در جوجه‌های گوشتی بود. بدین منظور، ۹۶ قطعه جوجه گوشتی نژاد راس ۳۰۸ در قالب دو گروه ۴۸ تایی شامل ۴ تکرار ۱۲ قطعه‌ای در هر گروه در نظر گرفته شد. در گروه آزمایش به ازای ۴۸ قطعه جوجه، روزانه ۲ گرم از ترکیب مورد مطالعه به صورت محلول در آب به مدت ۴۲ روز استفاده شد. اندازه‌گیری فاکتورهای رشد به صورت هفتگی با توزین تمام جوجه‌ها انجام گردید. جهت مطالعه شاخص‌های هیستومورفولوژیکی، از هر تکرار دو قطعه جوجه انتخاب و بعد از برداشت کل روده باریک، نمونه‌ها به آزمایشگاه بافت‌شناسی ارسال گردید. در تحلیل آماری نتایج به دست آمده، اختلاف در فاکتورهای رشد جوجه‌ها در هفته‌های سوم تا ششم معنی‌دار بود ($p < 0/01$). تفاوت عمق کریپت‌های روده باریک و نیز اختلاف ارتفاع پرزها، ضخامت لایه عضلانی روده، ضخامت لایه مخاطی و تعداد سلول‌های جامی شکل در هر یک از قسمت‌های روده بین دو گروه مورد آزمایش معنی‌دار بود ($p < 0/01$). نتایج به دست آمده نشان داد که ترکیب (پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی‌های اختصاصی) باعث بهبود هیستومورفولوژی روده و در نهایت باعث افزایش بهره‌وری از مواد غذایی و بهبود فاکتورهای رشد می‌گردد. لذا به نظر می‌رسد که استفاده از این محصول می‌تواند باعث بهبود استانداردهای رشد در صنعت مرغداری گردد.

کلیدواژه‌ها: پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز، روده باریک، فاکتورهای رشد، جوجه‌های گوشتی.

مقدمه

با توجه به این که سالیان متمادی در صنعت طیور از محرک‌های رشد مانند آنتی‌بیوتیک‌ها به طور گسترده برای بهبود عملکرد و سلامتی طیور استفاده شده است، با به وجود آمدن مسأله مقاومت آنتی‌بیوتیکی و ایجاد خطر برای سلامتی انسان، استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها در تغذیه طیور ممنوع شده و با ممنوعیت مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها در سال‌های اخیر، استفاده از ترکیبات جایگزینی مانند پروبیوتیک‌ها رواج یافته است (Kabir et al., 2004). پروبیوتیک‌ها مکمل میکروبی زنده‌ای هستند که از طریق بهبود تعادل میکروبی روده بر میزبان اثرات مفیدی را اعمال می‌کنند. در تحقیقات به عمل آمده، استفاده از پروبیوتیک‌ها باعث بهبود عملکرد طیور می‌شود (Laudadio et al., 2011). پرندگان برای هضم مواد غذایی و مقابله با باکتری‌های پاتوژن در روده به یک حداقل فلور طبیعی نیازمندند. به‌طور طبیعی وقتی پاتوژن‌ها وارد لوله گوارش می‌شوند، تمایل به رقابت دارند. استفاده از سوسپانسیون برخی سوش‌های میکروبی در جوجه‌های یک‌روزه از طریق دهانی به منظور جلوگیری از غالب شدن میکروب‌های مضر، نظیر سالمونلا در روده می‌تواند مفید واقع گردد. بهبود و افزایش پارامترهای تولیدی جوجه‌های گوشتی یکی از مهم‌ترین اهداف صنعت پرورش طیور در کل دنیا می‌باشد (Laudadio et al., 2011). امروزه تکنیک‌های مختلف پرورشی و مواد دارویی و مکمل‌های رشد طبیعی جهت رسیدن به این هدف ارائه گردیده است. پروبیوتیک‌ها، پری‌بیوتیک‌ها، اسیدفایرها و ترکیبات حاوی دیواره سلولی مخمرها از جمله ترکیباتی هستند که به تازگی وارد این صنعت

شده‌اند و نه تنها باعث بهبود و افزایش رشد می‌گردند، بلکه پارامترهای تولیدی را نیز افزایش می‌دهند و در ضمن لاشه طیور فاقد باقی‌مانده‌های دارویی خواهد بود (Tashfam et al., 2004). در پرورش مدرن جوجه‌های گوشتی یکی از اهداف عمده، افزایش سطح ایمنی و بهبود ضریب تبدیل غذایی می‌باشد و از آنجایی که این محرک‌های رشد مثل پروبیوتیک‌ها، پری‌بیوتیک‌ها، اسیدفایرها و آنتی‌بیوتیک‌های محرک رشد می‌توانند نقش عمده‌ای در افزایش ضریب تبدیل غذایی گله‌های طیور داشته باشند، لذا استفاده از آن‌ها می‌تواند گام بلندی در جهت بهبود فاکتورهای تولیدی جوجه‌های گوشتی باشد. به دلیل ناپایداری گونه‌های لاکتوباسیل در غذاهای عمل‌آوری‌شده، امروزه تمایل به استفاده از پروبیوتیک‌های حاوی گونه‌های باسیلوس سوبتیلیس بیشتر شده است، زیرا این گونه‌ها دارای اسپورهای زنده هستند (Mortazavian and Sohrab Vandi, 2006). علی‌رغم حصول نتایج نسبتاً غیرقطعی، به نظر می‌رسد که استفاده از پروبیوتیک‌ها در حال افزایش است و صنعت دام و طیور به این محصولات به عنوان جایگزینی برای آنتی‌بیوتیک‌های رایج می‌نگرد. مخمرها یا قارچ‌های تک سلولی، برای سالیان متمادی در جیره حیوانات یا غذای انسان استفاده شده‌اند. قبل از مشخص شدن تمامی ویتامین‌های گروه B، مخمرهای تقطیری به عنوان یک ماده خوراکی رایج در جیره حیوانات تک‌معدده‌ای استفاده می‌شد. گونه‌های لاکتوباسیلوس یکی از مهم‌ترین سوبه‌های پروبیوتیک هستند (Karimi and Rahimi, 2003). بر اساس مطالعات انجام شده، لاکتوباسیلوس‌ها به ویژه لاکتوباسیلوس بولگاریکوس، فلور میکروبی روده را

هیستومورفولوژی بافت روده باریک از جمله ارتفاع پرزها، عمق کریپت و سایر صفات مربوطه بود.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر در فارم تحقیقاتی ایستگاه کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز در تابستان سال ۱۳۹۵ انجام شد که از نوع مطالعات تجربی مداخله‌ای بود. برای انجام مطالعه، تعداد ۹۶ قطعه جوجه گوشتی یک‌روزه نر و ماده سویه راس ۳۰۸ به‌طور تصادفی جداسازی شدند. جوجه‌ها به مدت ۴۲ روز از جیره آزمایشی یکسان و آب به صورت ارائه آزاد استفاده کردند. جوجه‌ها در قالب دو گروه شاهد و آزمایش ۴۸ تایی شامل ۴ تکرار ۱۲ قطعه‌ای در هر گروه در نظر گرفته شدند. قبل از شروع مطالعه، سالن و قفس‌های مورد استفاده شستشو و ضدعفونی شده و برای تنظیم نور، از لامپ‌های ۶۰ وات به تعداد مناسب استفاده شد. جیره‌های آزمایشی توسط برنامه نرم‌افزاری UFFDA بر اساس NRC (1994) برای جوجه‌ها تنظیم گردیدند. جیره‌ها از نظر انرژی و پروتئین به‌طور یکسان محاسبه و تهیه شدند (جدول ۱). اندازه ذرات خوراک با توجه به سن جوجه‌ها به وسیله غربال مناسب آسیاب و تنظیم شد. در گروه آزمایش، روزانه ۲ گرم از ترکیب پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی اختصاصی (مکمل AQUABLEND AVIAN، حاوی آنزیم لاکتاز، آنتی‌بادی‌های اختصاصی به‌ویژه علیه سروتیپ‌های مختلف باکتری /شریشیا کولای و سالمونلا و مخلوطی از باکتری‌ها و مخمرها جهت خاصیت پروبیوتیکی، از جمله لاکتوباسیلوس‌ها، استرپتوکوکوکوس‌ها و بیفیدو باکتری‌ها ساخت شرکت

بهبود می‌بخشند، هرچند پژوهش‌های بعدی نشان داد که باکتری مذکور موجود در فرآورده‌های تخمیری، قادر نیست به تعداد کافی زنده به محیط روده برسد و در آنجا پرگنه‌ساز شود. در فرضیه لاکتوباسیلوس بولگاریکوس آمده است، ایجاد بیماری‌های روده‌ای در نتیجه تکثیر و تزاید میکروفلور روده به نفع باکتری‌های مضر روده شکل می‌گیرد، به‌طوری‌که جمعیت باکتری‌هایی مثل /شریشیا کولای و کلاستریدیم‌ها نسبت به لاکتوباسیل‌ها افزایش می‌یابد (Mortazavian and Sohrab Vandi, 2006). ترکیب مورد نظر جهت مطالعه در این مطالعه مخلوطی از باکتری‌های مفید، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی‌های اختصاصی است که تأمین‌کننده مناسبی برای ایجاد میکروفلور طبیعی و مقابله با پاتوژن‌های روده طیور می‌باشد. باکتری‌های مفید و آنتی‌بادی‌های موجود در این ترکیب به صورت اختصاصی عمل کرده و سبب از بین رفتن باکتری‌های پاتوژن و ایجاد شرایط مناسب برای رشد فلور روده می‌شوند. این آنتی‌بادی‌ها با اتصال به رستپورهای روده مانع از اتصال پاتوژن‌ها به روده شده در نتیجه مانع از ایجاد عفونت می‌شوند و امکان رشد و توسعه قسمت‌های مختلف روده باریک و به‌ویژه رشد ویلی‌ها و میکرو ویلی‌ها را فراهم می‌سازند و در نهایت باعث بهبود جذب مواد غذایی و افزایش راندمان گله و بهبود شاخص‌های رشد می‌شوند (Aliakbarpor et al., 2015). لذا، هدف از انجام این مطالعه، بررسی اثرات ترکیب خاص پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی‌های اختصاصی (جهت بهبود سیستم ایمنی هومورال برای افزایش مقاومت در برابر پاتوژن‌های مختلف) بر میزان ضریب تبدیل و صفات تحت تاثیر آن از جمله سرعت رشد، وزن لاشه و

Agranco corp (کشور آمریکا) در آب آشامیدنی روزانه، به‌ازای ۴۸ قطعه جوجه به مدت ۴۲ روز استفاده شد. فاکتورهای رشد شامل میزان متوسط غذای خورده شده، میزان متوسط وزن و ضریب تبدیل غذایی به- صورت هفتگی با توزین (ترازوی دیجیتالی مهک، دقت ۲ گرم، ساخت ایران) تمام جوجه‌ها محاسبه گردید. جهت مطالعه شاخص‌های هیستومورفولوژیکی، در انتهای دوره از هر تکرار دو قطعه جوجه انتخاب و بعد از برداشت کل روده باریک، نمونه‌ها به آزمایشگاه بافت‌شناسی دانشکده دامپزشکی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ارجاع داده شدند. مقاطع بافتی از سه قسمت روده باریک شامل دودنوم، ژژنوم و ایلیوم با رنگ‌آمیزی معمول هماتوکسیلین-ئوزین مورد بررسی قرار گرفتند. ارزیابی هیستومورفومتری با استفاده از عدسی مدرج انجام شد. بخش‌های مختلف روده باریک از نظر ارتفاع پرز، ضخامت اپی‌تلیوم، ضخامت لایه عضلانی، تعداد سلول‌های جامی و عمق کریپت‌ها با درشت‌نمایی $\times 4$ و در ۱۰ نقطه از دیواره روده مورد ارزیابی قرار گرفت (Laudadio et al., 2011).

- **تحلیل آماری داده‌ها:** آزمایش در قالب طرح کاملاً تصادفی با ۲ تیمار در ۴ تکرار اجرا شد. مدل آماری طرح به‌صورت رابطه زیر است:

$$Y_{ij} = \mu + t_i + e_{ij}$$

Y_{ij} = مقدار عددی هر مشاهده در آزمایش
 μ = میانگین کل جامعه‌ای که از طریق نمونه‌ها با فرض اولیه مورد بررسی قرار گرفت.

t_i = اثر آ‌مین تیمار

e_{ij} = اثر خطای نمونه‌برداری (خطای آزمایش)

پس از انجام آزمون نرمال بودن داده‌ها، داده‌های نرمال در قالب طرح آزمایشی کاملاً تصادفی با استفاده از نرم‌افزار آماری SAS (نسخه ۹/۱) مورد تحلیل آماری قرار گرفت. با توجه به این‌که تنها دو تیمار آزمایشی وجود داشت، مقایسه میانگین با استفاده از آزمون T-test در سطح احتمال ۵ و ۱ درصد مورد ارزیابی قرار گرفت.

یافته‌ها

- یافته‌های مربوط به ضریب تبدیل غذایی: جدول ۲، تاثیر معنی‌دار ترکیب پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی اختصاصی را بر ضریب تبدیل غذایی (FCR) جوجه‌های گوشتی (Ross 308) نشان می‌دهد. استفاده از این ترکیب (پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی‌های اختصاصی) در آب آشامیدنی گروه آزمایشی از لحاظ ضریب تبدیل تاثیر معنی‌داری در دوره رشد (۴۲-۱۴ روزگی) ایجاد کرد ($p < 0/01$). ولی ضریب تبدیل غذایی (FCR) در دوره آغازین (۱۴-۱ روزگی) تحت تاثیر ترکیب داده‌شده به تیمارهای آزمایشی قرار نگرفت ($p > 0/05$). بیشترین تاثیر ترکیب مورد استفاده در دوره پایانی (۴۲-۲۵ روزگی) بود، به‌طوری‌که ضریب تبدیل غذایی به‌صورت معنی‌داری ($p < 0/05$) در گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد، بهبود پیدا کرد.

جدول ۱- جیره‌های غذایی و ترکیب شیمیایی تیمارهای آزمایشی (درصد)

مشخصات جیره	آغازین ۰-۱۰ روزگی	رشد ۱۱-۲۴ روزگی	پایانی ۲۵-۴۲ روزگی
ذرت	۴۸/۹۰	۵۲/۹۰	۵۵/۴۵
کنجاله سویا	۳۲/۲۰	۲۸/۲۰	۱۱/۱۰
گندم	۹/۴۰	۱۰/۲۰	۱۱/۱۰
پودر ماهی	۲/۸۰	۱/۸۰	۱/۵۰
پودر چربی	۲/۴۰	۳/۲۰	۴/۱۰
دی کلسیم فسفات	۱/۵۳	۱/۳۰	۱/۲۰
نمک	۰/۱۵	۰/۱۵	۰/۱۵
صدف	۱/۲۸	۱/۴۰	۱/۳۲
متیونین	۰/۲۰	۰/۱۵	۰/۲۲
لیزین	۰/۰۷	۰/۰۶	۰/۰۷
مکمل ویتامینه - معدنی*	۰/۰۶	۰/۰۶	۰/۰۶
سالینومایسین	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵
انرژی کیلوکالری بر کیلوگرم	۲۹۰۰	۲۹۸۵	۳۰۹۵
پروتئین خام	۲۱/۲۶	۲۰/۲۰	۱۹/۲۰
پروتئین قابل جذب	۱۶/۹۰	۱۶/۱۰	۱۵/۳۰
فیبر خام	۳/۶۰	۴/۹۰	۵/۴۰
متیونین	۰/۵۰	۰/۴۲	۰/۵۹
متیونین + سیستین	۰/۹۱	۰/۸۲	۰/۹۹
لیزین	۱/۴۰	۱/۲۰	۰/۹۰
فسفر قابل دسترس	۰/۶۰	۰/۶۰	۰/۵۲
کلسیم	۱/۱۰	۰/۹۰	۰/۷۵

* هر کیلوگرم مکمل معدنی حاوی ۱۲۰ میلی‌گرم منگنز، ۸۰ میلی‌گرم روی، ۹۰ میلی‌گرم آهن، ۱۵ میلی‌گرم مس، ۱/۶ میلی‌گرم ید، ۰/۵ میلی‌گرم سلنیوم و ۰/۶ میلی‌گرم کبالت می‌باشد. هر کیلوگرم مکمل ویتامینی حاوی ۹۰۰۰ واحد بین‌المللی ویتامین A، ۲۰۰۰ واحد بین‌المللی کوکله‌کلسیفرول، ۱۸ واحد بین‌المللی ویتامین E، ۴ میلی‌گرم ویتامین K3، ۰/۰۱۵ میلی‌گرم ویتامین B12، ۰/۱۵ میلی‌گرم بیوتین، ۱ میلی‌گرم فولاسین، ۳۰ میلی‌گرم نیاسین، ۲۵ میلی‌گرم پانتوتنیک اسید، ۲/۹ میلی‌گرم پیریدوکسین، ۶/۶ میلی‌گرم ریوفلاوین، ۱/۸ میلی‌گرم تیامین می‌باشد.

جدول ۲- یافته‌های مربوط به ضریب تبدیل غذایی (FCR)

هفته	گروه	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار ۴	سطح معنی داری
اول	آزمایش	۴۸	۰/۹۸	۰/۰۰۷۳۳	۲۵/۰۱۰	۰/۸۹
	شاهد	۴۸	۰/۹۲	۰/۰۰۸۴۶		
دوم	آزمایش	۴۸	۱/۱۵	۰/۰۱۲۸۸	۹۵/۱۴۹	۰/۸۲
	شاهد	۴۸	۱/۲۵	۰/۰۰۷۸۱		
سوم	آزمایش	۴۸	۱/۲۱	۰/۰۰۷۰۳	۲۳۰/۹۰۲	۰/۰۳۲*
	شاهد	۴۸	۱/۴۴	۰/۰۰۵۰۵		
چهارم	آزمایش	۴۸	۱/۳۸	۰/۲۴۹۱۱	۶/۸۱۱	۰/۰۲۸*
	شاهد	۴۸	۱/۶۲	۰/۰۰۶۹۴		
پنجم	آزمایش	۴۸	۱/۵۲	۰/۰۳۷۰۷	۴۶/۳۳۰	۰/۰۰۱*
	شاهد	۴۸	۱/۸۹	۰/۰۰۵۰۵		
ششم	آزمایش	۴۸	۱/۶۸	۰/۰۰۸۲۵	۹۹/۶۷۰	۰/۰۰۱*
	شاهد	۴۸	۱/۹۲	۰/۰۱۰۶۴		

* اختلاف معنی‌دار با گروه شاهد ($p < 0.01$).

می‌دهد. ترکیب مورد نظر در گروه آزمایش از لحاظ هیستومورفولوژی در بخش ژوژنوم روده باریک در صفات عمق کریپت و ضخامت لایه عضلانی تاثیر معنی‌داری ایجاد کرد ($p < 0.01$)، به طوری که هر سه شاخص یادشده در گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد افزایش یافت ولی صفات دیگر از جمله ارتفاع پرزها، ضخامت اپی‌تلیوم، ضخامت لایه مخاطی و تعداد سلول‌های جامی‌شکل تحت تاثیر این ترکیب قرار نگرفتند ($p > 0.05$).

- یافته‌های مربوط به هیستومورفولوژی روده باریک: جدول ۳، تاثیر معنی‌دار ترکیب مورد نظر بر هیستومورفولوژی بخش دودنوم روده باریک در صفات ارتفاع پرزها، عمق کریپت و ضخامت لایه مخاطی را نشان می‌دهد ($p < 0.01$)، به طوری که هر سه شاخص یادشده در گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد افزایش یافته است. ولی صفات دیگر از جمله ضخامت اپی‌تلیوم، ضخامت لایه عضلانی و تعداد سلول‌های جامی‌شکل تحت تاثیر این ترکیب قرار نگرفتند ($p > 0.05$).

جدول ۴، تاثیر معنی‌دار ترکیب مورد نظر بر هیستومورفولوژی بخش ژوژنوم روده باریک را نشان

جدول ۳ - نتایج آزمایش هیستومورفولوژی در بخش دودنوم روده باریک بر حسب میکرومتر

صفت مورد مطالعه	تیمار	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
ارتفاع پرزها	شاهد	۸	۱۱۵۵/۲۰	۷۵/۱۳۶۶۲	۳/۸۶۹	۰/۰۰۱*
	آزمایش	۸	۱۲۶۸/۸۰	۵۴/۵۳۸۰۶		
عمق کریپت	شاهد	۸	۱۹۸/۴۰	۲۵/۱۷۱۴۱	۲/۱۵۱	۰/۰۴۵*
	آزمایش	۸	۲۲۵/۰۰	۲۹/۹۳۳۲۶		
ضخامت اپی تلیوم	شاهد	۸	۳۷/۴۴	۴/۱۶۹۳۲	۰/۰۱۸	۰/۹۸۶
	آزمایش	۸	۳۷/۴۰	۵/۷۷۷۳۵		
ضخامت لایه مخاطی	شاهد	۸	۱۳۱۳/۰۰	۹۶۷۰۲۲۹	۲/۴۷۱	۰/۰۲۴*
	آزمایش	۸	۱۴۰۴/۰۰	۶۴/۸۵۵۳۹		
ضخامت لایه عضلانی	شاهد	۸	۲۰۸/۲۰	۳۰/۴۹۵۱۷	۰/۸۲۷	۰/۴۱۹
	آزمایش	۸	۲۱۸/۳۰	۲۳/۷۰۲۰۹		
تعداد سلول‌های جامی شکل	شاهد	۸	۱۰/۰۰	۱/۴۹۰۷۱	۰/۳۴۹	۰/۷۳۱
	آزمایش	۸	۹/۸۰	۱/۰۳۲۸۰		

* اختلاف معنی‌دار با گروه شاهد (p<۰/۰۱).

جدول ۴ - نتایج آزمایش هیستومورفولوژی در بخش ژژنوم روده باریک بر حسب میکرومتر

صفت مورد مطالعه	تیمار	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
ارتفاع پرزها	شاهد	۸	۹۶۷/۵۰	۹۴/۶۷۵۱۸	۰/۴۶۰	۰/۶۵۱
	آزمایش	۸	۹۴۷/۰۰	۱۰۴/۵۹۳۳۹		
عمق کریپت	شاهد	۸	۱۳۰/۱۰	۲۸/۷۰۳۲۷	۵/۴۱۶	۰/۰۰۱*
	آزمایش	۸	۱۸۷/۱۰	۱۶/۸۴۲۰۸		
ضخامت اپی تلیوم	شاهد	۸	۲۴/۹۰	۳/۷۵۵۰۰	۰/۳۴۸	۰/۷۳۲
	آزمایش	۸	۲۵/۴۰	۲/۵۴۷۳۳		
ضخامت لایه مخاطی	شاهد	۸	۱۱۲۵/۸۰	۱۰۰/۳۶۱۳۵	۰/۶۳۱	۰/۵۳۶
	آزمایش	۸	۱۰۹۷/۲۰	۱۰۲/۳۹۸۷۸		
ضخامت لایه عضلانی	شاهد	۸	۲۲۰/۶۰	۲۳/۴۳۸۸۱	۲/۳۶۹	۰/۰۲۹*
	آزمایش	۸	۲۶۳/۰۰	۵۱/۵۰۸۳۶		
تعداد سلول‌های جامی شکل	شاهد	۸	۱۲/۷۰	۱/۷۶۶۹۸	۰/۶۲۰	۰/۵۴۳
	آزمایش	۸	۱۳/۳۰	۲/۴۹۶۶۶		

* اختلاف معنی‌دار با گروه شاهد (p<۰/۰۱).

لحاظ هیستومورفولوژی در بخش ایلئوم روده باریک در صفات ارتفاع پرزها، عمق کریپت، ضخامت لایه مخاطی و تعداد سلول‌های جامی شکل تاثیر معنی‌داری ایجاد

جدول ۵، تاثیر معنی‌دار ترکیب مورد مطالعه بر هیستومورفولوژی بخش ایلئوم روده باریک را نشان می‌دهد. ترکیب مورد نظر موجود در گروه آزمایش از

کرد ($p < 0/01$)، به طوری که هر سه شاخص یادشده در گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد افزایش یافته است ولی صفات دیگر از جمله ضخامت اپی‌تلیوم و ضخامت

لایه عضلانی تحت تاثیر این ترکیب قرار نگرفتند ($p > 0/05$).

جدول ۵ - نتایج آزمایش هیستومورفولوژی در بخش ایلئوم روده باریک بر حسب میکرومتر

صفت مورد مطالعه	تیمار	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
ارتفاع پرزها	شاهد	۸	۷۴۳/۶۰	۹۴/۳۰۳۵۳	۳/۱۷۳	۰/۰۰۵*
	آزمایش	۸	۸۷۶/۲۰	۹۲/۵۷۵۲۵		
عمق کریپت	شاهد	۸	۱۱۲/۴۰	۲۰/۲۸۲۴۵	۵/۴۰۰	۰/۰۰۰۱*
	آزمایش	۸	۱۷۳/۱۰	۲۹/۱۹۰۷۵		
ضخامت اپی‌تلیوم	شاهد	۸	۲۶/۸۰	۴/۷۰۹۳۳	۰/۴۱۰	۰/۶۸۷
	آزمایش	۸	۲۵/۸۰	۶/۱۰۶۴۶		
ضخامت لایه مخاطی	شاهد	۸	۸۶۰/۶۰	۹۹/۱۵۶۶۷	۳/۸۳۶	۰/۰۰۱*
	آزمایش	۸	۱۰۱۴/۰	۷۸/۴۸۰۰۰		
ضخامت لایه عضلانی	شاهد	۸	۳۳۴/۱۰	۳۴/۱۸۷۲۳	۱/۷۱۹	۰/۱۰۳
	آزمایش	۸	۳۰۹/۷۰	۲۹/۰۷۴۸۱		
تعداد سلول‌های جامی شکل	شاهد	۸	۱۸/۴۰	۲/۴۱۲۹۳	۲/۲۲۸	۰/۰۰۵*
	آزمایش	۸	۲۰/۹۰	۲/۶۰۱۲۸		

* اختلاف معنی‌دار با گروه شاهد ($p < 0/01$)

بحث و نتیجه‌گیری

نسبت به گروه شاهد افزایش یافته است. استفاده از این ترکیب در گروه آزمایش از لحاظ هیستومورفولوژی در بخش ایلئوم روده باریک در صفات ارتفاع پرزها، عمق کریپت، ضخامت لایه مخاطی و تعداد سلول‌های جامی شکل نیز تاثیر معنی‌داری ایجاد کرد.

در مطالعه‌ای که تاثیر افزودن پروبیوتیک به جیره تیمار آزمایش در مقایسه با تیمار شاهد مورد بررسی قرار گرفت، پروبیوتیک افزوده شده به جیره در دوره‌های آزمایشی ۲۱-۲۸ و ۲۱-۲۸ روزگی، ضریب تبدیل غذایی را نسبت به گروه شاهد کاهش داد ولی این کاهش معنی‌دار نبود (Mir babaei Langerodi et al., 2012). یافته‌های میربابایی لنگرودی و همکاران حاکی از آن

در بررسی حاضر استفاده از ترکیب پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی‌های اختصاصی در آب آشامیدنی گروه آزمایشی از لحاظ ضریب تبدیل، تاثیر معنی‌داری در دوره رشد (۴۲-۱۴ روزگی) ایجاد کرد. ترکیب مورد نظر تاثیر معنی‌داری بر هیستومورفولوژی بخش دودنوم روده باریک در صفات ارتفاع پرزها، عمق کریپت و ضخامت لایه مخاطی دارد. همچنین استفاده از این ترکیب در گروه آزمایش از لحاظ هیستومورفولوژی در بخش ژورنوم روده باریک در صفات عمق کریپت و ضخامت لایه عضلانی تاثیر معنی‌داری ایجاد کرد، به طوری که هر سه شاخص یادشده در گروه آزمایش

ضریب تبدیل و مصرف خوراک مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های پژوهش نامبردگان نشان داد که استفاده از پروبیوتیک پروتکسین و اسید فرمیک، مصرف خوراک در جوجه‌های گوشتی را به ترتیب تا ۱۴۱/۸۰۷ گرم و ۱۴۱/۰۵۱ گرم کاهش داد. در دوره‌های رشد و پایدانی، ضریب تبدیل غذایی در گروه‌های آزمایش بهبود یافت. نتایج بررسی ایشان همچنین نشان داد که مصرف پروتکسین و اسید فرمیک باعث کاهش ضریب تبدیل غذایی و افزایش وزن بورس و تیموس می‌شود ولی مصرف هم‌زمان آنها تاثیر هم‌افزایی ندارد (Mir babaei and Rahimi, 2003). بنابراین مشاهده می‌شود که یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص آزمایشات انجام گرفته مشترک، با نتایج مطالعه میربابایی لنگرودی و همکاران هم‌خوانی نشان می‌دهد.

در مطالعه حاضر، استفاده از ترکیب پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی اختصاصی در آب آشامیدنی جوجه‌های گوشتی از لحاظ ضریب تبدیل، تاثیر معنی‌داری در دوره رشد (۴۲-۱۴ روزگی) ایجاد کرد ولی ضریب تبدیل غذایی در دوره آغازین (۱۴-۱ روزگی) تحت تاثیر ترکیب داده شده به تیمارهای آزمایشی قرار نگرفت. بیشترین تاثیر ترکیب مورد استفاده در دوره پایانی (۲۵-۴۲ روزگی) بود به طوری که، ضریب تبدیل غذایی به صورت معنی‌داری در گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد، بهبود پیدا کرد.

با توجه به این‌که بیشتر مواد افزودنی از جمله آنتی‌بیوتیک‌ها تاثیر خود را بر عملکرد جوجه‌های گوشتی به واسطه فعالیت ضد میکروبی و تاثیر بر فلور میکروبی دستگاه گوارش اعمال می‌کنند، از این‌رو شرایط پرورش، میزان آلودگی و درگیری پرندگان با

است که افزودن پروبیوتیک تا سن ۲۸ روزگی می‌تواند از جهت کاهش ضریب تبدیل و بالا بردن افزایش وزن متوسط در جوجه‌های گوشتی مفید واقع شود. کریمی و رحیمی در سال ۱۳۸۲ احتمال داده‌اند که دلیل افزایش وزن، بر اثر بهبود میکروفلور روده بوده است (Karimi and Rahimi, 2003). تفاوت اندک یافته‌های آزمایشات کریمی و رحیمی با نتایج مطالعه حاضر شاید در میزان دوز پروبیوتیک داده شده باشد. در مطالعه سوچیو و همکاران در سال ۱۹۹۰، تاثیر پروبیوتیک بر عملکرد جوجه‌های گوشتی در دوره‌های آغازین، رشد و پایدانی مورد بررسی قرار گرفت. مطالعه ایشان نشان داد که استفاده از پروبیوتیک در گروه آزمایش سبب بهبود فاکتورهای رشد شامل افزایش وزن متوسط، ضریب تبدیل غذایی، میزان متوسط دان خورده‌شده و کاهش تلفات دوره پرورشی در مقایسه با گروه شاهد شده است (Sugio et al., 1990). سوچیو و همکاران نشان دادند که استفاده از پروبیوتیک سبب افزایش معنی‌دار بازده لاشه، وزن کل دستگاه گوارش، وزن پانکراس و طول روده‌های کور می‌شود. همچنین مقدار چربی حفره شکمی در جوجه‌های تغذیه‌شده با پروبیوتیک نسبت به گروه شاهد کاهش معنی‌داری را نشان داده است. سوچیو و همکاران احتمال دادند که پروبیوتیک سبب کاهش pH روده باریک شده و از این طریق محیط روده باریک را برای پاتوژن‌های بیگانه نامساعد کرده و باعث افزایش معنی‌دار بازده لاشه می‌شود (Jafari Ahangari et al., 2010). نتایج مطالعه جعفری آهنگری و همکاران در موارد مشترک آزمایشات انجام‌گرفته با یافته‌های مطالعه ما هم‌خوانی دارد. در مطالعه میربابایی لنگرودی و همکاران در سال ۱۳۹۱، تاثیر مصرف پروبیوتیک بر

وزن پایان دوره و ضریب تبدیل غذایی نیز بهبود می‌یابد. در مطالعه چیکلووسکی و همکاران، تغییر در پارامترهای هیستومورفولوژی روده باریک به‌ویژه عمق کریپت‌های روده همسو با نتایج مطالعه حاضر می‌باشد. در مطالعه تشفام و همکاران در سال ۲۰۰۵، تأثیر سطوح مختلف پروبیوتیک بر مورفولوژی مخاط روده در جوجه‌های گوشتی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از آن بود که مصرف سطوح مختلف پروبیوتیک موجب افزایش طول خمل‌های ابتدایی روده باریک در جوجه‌های آزمایشی نسبت به گروه شاهد گردیده ولی عرض خمل‌ها تغییری نمی‌کند. در بررسی ایشان، عمق کریپت‌های غدد لیبرکوهن در ابتدا و انتهای روده کوچک افزایش یافت ولی در قسمت‌های میانی روده تغییری ایجاد نشده بود. ایشان احتمال دادند که دلیل نتایج فوق، تحریک غدد لیبرکوهن توسط پروبیوتیک و در نتیجه افزایش تقسیم سلولی در این غدد می‌باشد (Teshfam et al., 2005). نتایج آزمایشات تشفام و همکاران نیز با نتایج مطالعه ما در مورد آزمایشات مشترک انجام‌گرفته، همخوانی دارد. در مطالعه‌ای دیگر تأثیر دو نوع پروبیوتیک متفاوت بر وزن بدن، اندام‌های سیستم ایمنی و بافت روده مورد مقایسه قرار گرفت. نتایج حاصله نشان داد که طی ۳ روز اول پرورش نسبت طول ژوزنوم به وزن زنده در گروه مصرف‌کننده پروبیوتیک بر پایه باسیلوس و همچنین طول ایلئوم در هر دو گروه مصرف‌کننده پروبیوتیک نسبت به گروه شاهد بیشتر بود (Chichlowski et al., 2007). همچنین در مطالعه علی اکبرپور و همکاران در سال ۲۰۱۵، میانگین وزن زنده جوجه‌های مصرف‌کننده پروبیوتیک بر پایه باسیلوس در ۳ روزگی نسبت به گروه شاهد

باکتری‌های بیماری‌زا در محیط پرورشی می‌تواند در نتیجه آزمایشات با این مواد افزودنی موثر باشد. همچنین عقیده بر این است که میزان دوز مصرفی و ترکیبات مورد استفاده در آزمایش نیز می‌تواند در نتایج مختلف به‌دست آمده موثر باشد، زیرا میزان تأثیر افزودنی‌ها بر اساس سن حیوان، مدت زمان استفاده، بروز انواع تنش‌ها، برنامه‌های مدیریتی و شرایط محیطی متفاوت است (Zakia et al., 2008). فلور میکروبی دستگاه گوارش نقش مهمی در سلامت و عملکرد بهینه پرندگان ایفا می‌کند. مصرف ترکیب جایگزین‌شونده پروتئینی در جیره غذایی جوجه‌های گوشتی در تحقیق سوگیو و همکاران در سال ۱۹۹۰، باعث بهبود فاکتورهای رشد از جمله کاهش ضریب تبدیل غذایی و افزایش متوسط وزن نهایی در مقایسه با گروه شاهد شده است (Sugio et al., 1990). طی مطالعه‌ای گزارش شده است که مصرف پری‌بیوتیک‌ها، پروبیوتیک‌ها و اسیدهای آلی، محیط میکروبی مناسبی را در دستگاه گوارش پرندگان با کاهش تعداد میکروب‌های بیماری‌زا ایجاد کرده و هضم، جذب و کارایی مصرف خوراک را افزایش می‌دهد. به نظر می‌رسد استفاده از این ترکیب در دوران استارتر، میکروفلور روده باریک، رشد ویلی‌ها و میکروویلی‌های دیواره روده را تقویت می‌کند (Chichlowski et al., 2007). در این خصوص عقیده بر این است که به‌دلیل شروع رشد پرزها در این دوره و شروع بهبود جذب مواد غذایی، احتمال معنی‌دار بودن تغییرات کمتر می‌باشد چراکه زمان لازم برای مشخص شدن نتایج کمتر خواهد بود. ولی بعد از ۱۴ روزگی و افزایش زمان تأثیر این ترکیب در سلول‌های روده باریک، افزایش ارتفاع ویلی‌ها بیشتر و میزان افزایش

جوجه‌های گوشتی می‌تواند با بهبود شاخص‌های هیستومورفولوژیکی روده باعث بهبود فاکتورهای رشد گردد.

سپاسگزاری

نگارندگان مراتب سپاس خود را از کلیه دست‌اندرکاران آزمایشگاه بافت‌شناسی دانشکده دامپزشکی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز به‌ویژه جناب آقای دکتر سید اسماعیل صفوی به‌خاطر انجام بررسی‌های هیستولوژی ابراز می‌دارند.

تعارض منافع

نویسندگان اظهار می‌دارند که در این مطالعه هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

کمتر گزارش شده و در واقع صفات مورفولوژیک ژوژنوم در سن ۳ و ۷ روزگی تحت تاثیر مصرف پروبیوتیک قرار نگرفته است (Aliakbarpour *et al.*, 2015). یافته‌های پژوهش حاضر با توجه به نتایج ثبت‌شده در جداول مربوطه با نتایج آزمایشات علی‌اکبرپور و همکاران نیز هم‌خوانی دارد.

با توجه به نتایج به‌دست آمده از بررسی حاضر به نظر می‌رسد استفاده از ترکیب پروبیوتیک، آنزیم لاکتاز و آنتی‌بادی اختصاصی با تقویت میکروفلور روده و افزایش ایمنی مخاطی روده و با حذف پاتوژن‌ها باعث بهبود شاخص‌های قسمت‌های مختلف روده باریک از جمله ارتفاع ویلی‌ها و عمق کریپت‌ها شده و باعث افزایش سطح جذب مواد غذایی و بهبود فاکتورهای رشد می‌گردد. همچنین استفاده از این ترکیب به عنوان محرک رشد طبیعی و بهبوددهنده سیستم ایمنی در

منابع

- Aliakbarpour, H., Karimi Tarshizy, M., Rezaeian, M., Kellarikelaie, K. and Dozori, R. (2015). Effect of probiotics in broiler diets on growth, immune system organs and small intestinal morphology in the first week of age. *Journal of Veterinary Research*, 60(3): 92-98. [In Persian]
- Chichlowski, M.J., Croom, B.W., Mc Bride, L., Danile, G.D. and Kaci, D.C. (2007). Direct fed microbial primals and sally nomay cine modulate whole body and intestinal oxygen consumption and intestinal mucosal cytokine production in the broiler chick. *Poultry Science*, 86(2): 1100-1106.
- Jafari Ahangari, Y., Parizadian Kavan, B. and Hoseini Zadeh, M. (2010). Effect of probiotics on performance and safety parameters of broiler chickens. *Journal of Research in Livestock Production*, 8(2): 3-8. [In Persian]
- Kabir, M.L., Rahman, M.B., Rahman, M.M. and Ahmed, S.U. (2004). The dynamics of probiotics on growth performance and immune response in broilers. *Poultry Science*, 3(4): 361-364.
- Karimi, K. and Rahimi, Sh. (2003). Effect of different levels of Probiotics on performance of broiler chickens. *Journal of Research and Development in Cattle Breeding and Aquaculture*, 60(2): 19-24. [In Persian]
- Khaksefifi, A. and Ghoorchi, T. (2006). Effect of probiotic on performance and immune competence in broiler chicks. *Poultry Science*, 43(3): 296-300.

-
- Laudadio, V., Passantino, L., perillo, A., Lopresti, G. and Passantino, A. (2011). Productive performance and histological features of intestinal mucosa of broiler chickens fed different dietary protein levels. *Poultry Science*, 91(1): 265-270.
 - Mir Babaei Langerodi, N., Mohammadi, M. and Rostaei Ali Mehr, M. (2012). Effect of Probiotic protexin and formic acid on performance of broiler chickens. *Journal of Research in Livestock Production*, 38(4): 380-386. [In Persian]
 - Mortazavian, A. and Sohrab Vandi, S. (2006). *Probiotics and Probiotic Food Products*. Iran: Tehran, Ata Publication, pp: 20-76. [In Persian]
 - Sucio, I., Miclea, I. and Lonzone, T.D. (1990). Effect of replacing part of the protein in the diet with urea, in the present of volcanic tuff zeolite, on the performance of broiler chickens. *Buletinul Institutului Agronomic*, 44(2): 33-18.
 - Teshfam, M., Rahimi, S.H. and Karimi, K. (2005). Effect of probiotics on intestinal mucosal morphology of broiler chickens. *Journal of Veterinary Research*, 24(2): 18-23. [In Persian]
 - Zakia, A., Mahmed, M., Zahraa, H. and Ghamdi, E.L. (2008). Multiple environmental stresses and broiler internal organs somatic indices under controlled environment. *International Journal of Poultry Science*, 7(4): 1089-1094.